

หวาย

หวายเป็นพืชตระกูลปาล์มชนิดหนึ่งที่เป็นเถาเลื้อยไปตามต้นไม้ใหญ่ และหวายมีหนาม คุณสมบัติใช้ประโยชน์ในการทำเฟอร์นิเจอร์ หวายส่วนใหญ่ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้มาจากหวายธรรมชาติ ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ของหวาย เป็นส่วนของลำต้นที่ลอกเอากาบใบออกแล้ว นำมาจักสานเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หวายทุกชนิดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะแตกต่างกันไป ประโยชน์เบื้องต้นของหวาย ได้แก่ การนำมาใช้ผูกมัดสิ่งของต่าง ๆ ผลนำมาใช้กิน ลักษณะของต้นหวายจะเป็นลำต้นกลมมีข้อ ยอดและหน่อของหวายสามารถนำมารับประทานได้ และแปรรูปอาหารได้มากมาย ทั้งเป็นยาสมุนไพร เช่น "หวายนั่ง" รากเป็นยารักษาโรคมะเร็ง หวายสามารถปลูกได้ในที่ที่มีความชื้น หรือมีแหล่งน้ำ ชายเขา ป่าดิบ ในประเทศไทยมีการปลูกหวายในเขตอำเภอกุศุดบาก จังหวัดสกลนคร เขตท้องที่จังหวัดอุดรธานี การปลูกเพื่อกินหน่อ และค้าขาย ในส่วนเขตภาคใต้ของไทย แถบป่าฮาลาบาลา จังหวัดนราธิวาส เป็นหวายป่าดิบสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในงานจักสาน หรือเฟอร์นิเจอร์ หวายที่พบในจังหวัดสุรินทร์ และแนวชายแดนประเทศกัมพูชา ชาวบ้านเรียกชื่อต่างกันว่า เช่น "หวายหางหนู" ซึ่งเป็นหวายที่มีความเหนียว เส้นเล็กมีผิวมันในตัว "หวายน้ำ" ลำต้นใหญ่เท่านิ้วก้อย ขอบขึ้นริมน้ำ ชาวบ้านนำมาจักสานเช่นกัน โดยเฉพาะชาวบ้านบุทม จังหวัดสุรินทร์ นำหวายหางหนูและหวายน้ำ มาทำจักสานตะกร้าชนิดต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น

ชนิดของหวาย

หวาย มีคุณสมบัติพิเศษ คือ สามารถตัดได้ มีความเหนียวเป็นลักษณะเฉพาะ มีลำต้นขนาดเท่ากันตามชนิด มีความมันในระดับผิว จึงเหมาะต่อการจักสาน ทำเฟอร์นิเจอร์ ขนาดของลำต้นจะมีตั้งแต่ 3 - 60 มม. ความยาวตามสิ่งแวดล้อม เช่น อาศัยไม้ที่ป็นป่ามีความยาวตั้งแต่ 10-20 เมตร อายุการใช้งาน 7-10 ปี หวายมีหลายชนิด ทุกประเภททำจักสาน เฟอร์นิเจอร์ และเป็นอาหาร รวม 23 ชนิด หวายที่ทำจักสานในบ้านบุทมใช้หวาย 3 ชนิด

1. **หวายหางหนู** หรือ หวายตะค้าทอง เปลือกผิวสีเหลือง มีความเหนียว เส้นเท่า ๆ กัน เป็นหวายเส้นเล็กมีขนาดยาว 10 -15 เมตร เลื้อยตามต้นไม้ ขึ้นในป่าดิบ มีความชื้น ใช้ลำต้นแก่จัด อายุ 6 -7 ปี นำมาตัดทำลายลูกกรง และผ่าเป็นเส้นเล็ก ๆ ริดเป็นเส้นเล็ก ๆ บาง ๆ เพื่อทำจักสานต่าง ๆ หรือใช้ร้อยรัดเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน
2. **หวายน้ำ** เป็นหวายเส้นใหญ่กว่าหวายหางหนู ลำต้นกลม ใหญ่ประมาณนิ้วก้อยผู้ใหญ่ มีความยาว 8 -10 เมตร ขอบขึ้นตามริมน้ำ เช่น แม่น้ำชี แม่น้ำมูล ใช้ทำโครงสร้างของงานจักสาน หรือนำมาจักตอกเป็นเส้นก็ได้
3. **หวายนิม** เปลือกสีผิวมันวาวคล้ายหวายตะค้าทอง ลำต้นยาวเสมอ ขนาดเท่ากับหวายน้ำซึ่งมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 10 -15 มม. แต่มีลำต้นยาวถึง 10-50 เมตร ขึ้นในป่าดิบ ใช้ทำโครงสร้างงานจักสาน อ่อนนิ่ม ดัดง่าย แก่นื้อเหนียว

เรียนรู้การจักสานหวายอย่างง่าย

1. เตรียมเครื่องมือต่าง ๆ (มีดตอก เหล็กแหลม แป้นรัดหวาย ค้อน ไม้ตัดลูกกรง)
2. เตรียมหวายต่าง ๆ และไม้ก้างปลา
 - 2.1 คัดหวาย เส้นเล็กเอาไว้ทำลูกกรง
 - 2.2 หวายน้ำ เอาไว้ทำโครงสร้างตะกร้าตัดเป็นรูปทรง

2.3 ไม้ก้างปลา เอาไว้ทำโครงสร้างรูปทรงต่างๆ

2.4 นำวัสดุดิบแต่ละอย่างแช่น้ำพอประมาณ (20-30 นาที) ต้องน้ำบ่อ หรือน้ำฝนจึงจะดี

3. ขั้นตอนการผลิต

3.1 การผ่าหวาย เลือกหวายผ่าประมาณ 10 ต้น ควรเลือกลำต้นใหญ่กว่าลูกกรง หวาย 1 ต้น ควรผ่าให้ได้อย่างน้อย 4 ส่วน จนสุดลำต้น เทคนิคการผ่ามีดต้องคม ผ่าจากปลายไปหาโคน โดยใช้กำลังมือตั้งมีดตอก และใช้มืออีกข้างดันหวายตามความถนัด บังคับอย่าให้บิดเบี้ยว หวายจะขาดกลางลำ

3.2 ริดหวาย ใช้มีดตอกริดเอาไส้หวายออกให้เหลือส่วนที่เป็นเปลือกเท่านั้นจากนั้นสอดเข้าไปในรูแป้น ริดหวายทีละเส้น ค่อยๆ ดึงจนสุดเส้นหวาย และควรริดให้ได้ขนาดเท่ากันเส้นหวายจะได้เป็นระเบียบสวยงาม

3.3 ตีลายลูกกรง ให้นำหวายหางหนูที่แช่น้ำ 10 ต้น มาตัดลูกกรงครั้งละ 2 - 4 ต้นจนครบ 10 ต้น และสุดลำต้น โดยใช้หวายวางทาบบนไม้ตัดลูกกรง และใช้ค้อนทุบเบา ๆ พอให้หวายหักมุมเท่านั้น

3.4 ตัดรูปทรงตะกร้า (กลม, เหลี่ยม, รี และอื่น ๆ)

3.5 การทำฐาน (ก้นตะกร้า)

3.5.1 นำไม้เจลายมาตัดเป็นวงกลมวงที่ 1 เส้นผ่าศูนย์กลาง 28 ซม. หรือตามต้องการใช้ตะปูเข็มตอกยึดเอาไว้ จากนั้นใช้เส้นหวายที่ริดแล้วพันรอบวงกลม โดยพันเว้นช่องแต่พองาม

3.5.2 นำหวายน้ำที่มีขนาดเท่ากับวงกลมวงที่ 1 ตีทับวงที่ 1 ใช้ตะปูเข็มตอก แล้วใช้เส้นหวายที่ริดมาพันรอบวงกลมทั้ง 2 วงให้ติดกันจนครบรอบวงกลม

3.5.3 ใช้หวายน้ำ 2 เส้น ที่มีขนาดเท่ากับวงกลมวงที่ 1 ใช้ตะปูเข็มตอกยึดรอบวง เพื่อเป็นฐานรองรับก้นตะกร้าให้แข็งแรง

3.5.4 นำไม้เจลายจำนวน 8 ท่อน มีขนาดยาวเท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลางของวงกลมตะกร้าตีกากะบาท 8 มุมตอกตะปูยึดกับวงกลม

3.5.5 ใช้เส้นหวายที่ริดแล้ว สานเส้นผ่าศูนย์กลางของวงกลมคล้ายใยแมงมุม ความกว้างพอประมาณ (5 ซม.)

3.5.6 ใช้หวายหางหนูทั้งต้นที่เลือกไว้มีขนาดเท่ากัน นำมาขดให้เต็มวงกลมคล้ายขดยากันยุงใช้เส้นหวายสานยึดแต่ละเส้นจนครบ สิ้นสุดการทำก้นตะกร้าโดยสมบูรณ์

3.6 การขึ้นลูกกรง

3.6.1 การขึ้นลูกกรง นำเหล็กแหลมเจาะที่ขอบฐานตะกร้าให้เป็นรู 5-7 ที่ตามจำนวนลูกกรง จากนั้นนำหวายลูกกรงที่เตรียมไว้เหลาปลายต้นทั้ง 5-7 ให้แหลม ใช้ปลายแหลมของลูกกรงสอดลงไปในรูที่เจาะไว้ ต่อจากนั้นใช้มีดตัดลูกกรงขึ้นเป็นลวดลาย ใช้เส้นหวายสานยึดติดกับขอบฐานจนครบ

3.6.2 การใส่ขอบชั้น 1 (ภาษาพื้นเมืองสุรินทร์เรียกว่า ใส่กะนั๊บ หรือ เอวตะกร้า) โดยนำต้นเจลายที่ตัดเป็นวงกลม มาวางทับกับลูกกรงชั้นที่ 1 ใช้เส้นหวายที่ริดแล้วสานยึดวงกลมกับลูกกรงไว้จนครบรอบวงกลม

3.6.3 นำหวายน้ำที่มีขนาดเท่ากับวงกลมวงที่ 1 ตีทับบนขอบวงกลมที่ 1 ตอกตะปูยึดทั้งสองวงกลมจนครบรอบ เสร็จตัวกระຈาด 1 ชั้น ต่อไปก็เป็นการ ทำหูจับ

3.7 การทำหูจับ (มือจับ, หูหิ้ว)

3.7.1 ใช้หวายน้ำที่มีขนาดใหญ่พอสมควร มาตัดเป็นรูปโค้ง ใช้ตะปูตอกยึดทั้ง 2 ข้างติดกับฐานตะกร้าและขอบปากตะกร้าโค้งขนาดพอที่จะสอดนิ้ว 4 นิ้ว ได้เป็นหูจับ

3.7.2 นำหวายมาทาบบนขอบตะกร้า และหูจับให้โค้งตาม ใช้ตะปูเข็มตอกยึดติดกันไว้โดยรอบ

3.7.3 ใช้เส้นหวายรัดพันรอบขอบปากตะกร้าและหูจับ เว้นช่องแต่ละช่องให้พองามต่อไปก็สานจุนางเพื่อให้เป็นลวดลายสวยงาม

การตกแต่งเพื่อให้เกิดความสวยงาม

1. การทำความสะอาดเมื่อตะกร้าสกปรก มีเชื้อรา ฝุ่นจับ โดยมากชาวบ้านใช้วิธีธรรมชาติ เช่น นำผลไม้เพียงสุกรสเปรี้ยว ถูที่ตัวตะกร้าหรือจะเป็นมะนาวก็ได้ ต่อจากนั้นจึงล้างตากให้แห้งจะได้ตะกร้าที่สะอาดสวยงามตามธรรมชาติ

2. การทาน้ำมัน เพื่อให้ตะกร้ามีเงา ผิวมันสวยเป็นสีไม้ธรรมชาติ และป้องกันเชื้อราได้ด้วย ควรใช้น้ำมันวานิลสีใสเคลือบเงาหรือแลคเกอร์เบอร์ 6 ทาตามวิธีที่กำหนดในกระป๋อง

การดูแลรักษาหวาย

1. ผึ่งแดดให้แห้งสนิท
2. ไม่ควรเก็บหวายไว้ในที่ชื้น พื้นซีเมนต์ควรมีอากาศถ่ายเทได้
3. ใส่สิ่งของให้เหมาะกับขนาดตะกร้า

การทำเครื่องมือรัดหวาย และเครื่องมือตัดลูกกรง

1. **วิธีทำแป้นรัดหวาย** โดยนำวัสดุที่เหลือใช้ในท้องถิ่น เช่น จาน สังกะสีเคลือบ กระป๋องนมผง ปิ่นโตเคลือบ กะละมังเคลือบ นำวัสดุเหล่านี้ไปเจาะรูตามขนาดที่ต้องการหลาย ๆ รู แล้วนำแป้นรัดหวายไปลับกับหินลับมีด เพื่อรักษาความคมและเพื่อมิให้หวายแตกเป็นเสี้ยนขณะรัด

2. **วิธีทำไม้ตัดลูกกรง** โดยนำไม้เนื้อแข็งขนาดเหมาะสม ความยาว 8 นิ้ว กว้าง 2 นิ้ว หนา 1.5 นิ้ว ใช้เหล็กฉากเจาะรูตีตะปูตอกยึดกับไม้เอาไว้ เพื่อไม่ให้เหล็กขยับ การทำไม้ตัดลูกกรงสามารถทำได้ตามขนาดลวดลายของตะกร้าที่เราต้องการ 1", 2"